

**APIE
MOTERIS
IR
DRUSKĄ**

**GABRIELA
GARCIA**

baltos lankos

Gabriela Garcia

Apie moteris
ir druską

romanas

Iš anglų kalbos vertė Jovita Groblytė-Hazarika

baltos lankos

Nešok anapus kalno tolimo

Marija Izabelė
1866-ieji, Kamagvėjus

Pusę septintos, kuomet visi cigarų sukėjai susėdo prie stalų priešais lapų krūvas, o cecho viršininkas paskambino skambučiu, Marija Izabelė palenkė galvą, persižegnojo paliesdama pečius ir paėmė į rankas pirmąjį lapą. Ant pakylos virš darbininkų stovintis lektorius padarė tą patį, tik pasiėmė ne parudavusius lapus, o sulankstytą laikraštį.

– Cecho darbuotojai, – kreipėsi jis, – šiandien pradėsi-me nuo svarbaus garbiųjų dienraščio „La Aurora“ redaktorių žodžio. Jie nori išsakyti šiltus jausmus darbininkams, kurie, siekdami išmanyti apie mokslą, literatūrą ir moralės principus, skatina Kubos progresą.

Marija Izabelė lyžtelėjo lipnią dar vieno lapo apačią – aitrus kartumas dabar buvo toks pažįstamas skonis, tarytum rastūsi iš jos pačios. Suminkštintą lapą uždėjo ant kitų, jau sluoksniais sudėliotųjų, kuriuos ilgomis vijomis krovė į krūvelę šalia. Cigarų sukėjai, galintys rūkyti juos kiek panorėję, užsidedė degtukus ir ranka pridengė liepsną ėmė pupsėti, giliai traukdami dūmus. Oras sutirštėjo. Marija Izabelė jau buvo

ties prisikvėpavusi tabako dulkių, kad jos nosis reguliariai kraujuodavo, bet cecho prižiūrėtojas neleisdavo darbininkams praverti langų daugiau nei per plyšelį: nuo saulės šviesos cigarai perdžiūva. Todėl ji nuriijo kosulį. Buvo vienintelė moteris ceche. Nenorėjo pasirodyti silpna.

Vertinant Kubos standartais, fabrikas buvo nedidelis – vos apie šimtą darbininkų; tiek pakako norint susukti visą už mylios plytinčią tabako plantaciją. Viduryje stovėjo medinė silosinė, į ją buvo sukrauti saulėje džiovinti patamsėję lapai, plonytės atplaišos, kurias sukėjai nešdavosi į savo darbo vietas. Šalia silosinės, prie kopėčių, stovėjo kėdė, o ant jos sėdėjo lektorius Antonijus.

Jis pakėlė laikraštį ir atsikrenkštė.

– „La Aurora“, 1866 metų birželio pirmoji, penktadienis, – pradėjo skaityti. – „Tvarka ir aukšta moralė, kuria pasižymi cigarų gamintojai mūsų cechuose, bei entuziastingas noras mokytis – negi tai nėra akivaizdus įrodymas, jog darome pažangą?“

Marija Izabelė panaršė krūvelę, prastesnės kokybės lapus atidėjo į šalį užpildui.

– „...Tiesiog apsilankykite ceche, kuriame dirba du šimtai žmonių, ir nustebsite pamatę aukščiausio lygio tvarką, pamatysite, kad juos visus gena bendras tikslas – įvykdyti įsipareigojimus...“

Marijos Izabelės pečius jau tvilkė diegiantis karštis. Skausmas ilgainiui virs tvinkčiojimu, o baigiantis darbo dienai ji vos beįstengs pakelti galvą. Įvykdyti įsipareigojimus, įvykdyti įsipareigojimus. Rankos pačios judėjo. Suskambės skambutis ir ji, pažvelgusi į krūvą glotnių lyg molis cigarų, nustebs, kad pati visus juos susuko. Vaizduotėje tie rudi sluoksniai nesibaigda-

mi liedavosi tarpusavyje: stalai virsdavo sienomis, lapai – akimis, lyg šakos išsikalusios rankos judėdavo viena po kitos, kol viskas ir visa tapdavo tos pačios kūnų poezijos dalimi, ta pačia prakaito daina. Pietų metas. Ji pavargo.

*

Pro fabriko vartus nusidriekęs vienintelis miestelio kelias vedė per cukraus plantaciją už mylios; tiek vienas, tiek kita priklausė kreolų Portenjosų šeimai. Šiuo vingiuotu keliu Marija Izabelė eidavo namo, o šešėliai pakeliui leisdavo bent trumpam atsikvėpti nuo varginančios saulės. Ji mąstė apie Antonijaus žodžius: *Mokslas jiems tapo įpročiu; šiandien jie vietoj gaidžių peštynių renkasi laikraštį arba knygą; bulių kovos arenos dabar sukelia panieką; šiandien egzistuoja teatras, biblioteka ir bendravimo grupės, kurias jie nuolatos lanko.*

Tikra tiesa, kad nuo tada, kai „La Aurora“ ėmė išsamiai aiškinti, jog gaidžių peštynės ir bulių kautynės – necivilizuotas užsiėmimas, jų dalyvių skaičius sumažėjo. Bet mesti tą kruviną sportą skatino ne vien laikraščio rekomendacijos. Prisidėjo ir nuolatiniai rūpesčiai. Darbininkai kalbėjo, kad maištininkų grupės pradeda kilti prieš ispanų režimo šalininkus. Kad, norėdami prisijungti prie kitų, judančių į vakarus link Havanos, vyrai treniruojasi grupėmis. Mariją Izabelę pernelyg slėgė tėvo netektis – jį visai neseniai vos per keletą savaičių pražudė siaubingas geltonasis drugys, – todėl iš pat pradžių nei ji atkreipė dėmesį, nei jai rūpėjo. Bet galiausiai visi sušneko vien apie tai.

Tačiau, gandams apie maištininkų pasipriešinimą pasiekus ir jų salos pusę, kartu pasklido kalbos apie kovas šalies viduje. Atsargos kariuomenės generolai keitėsi: jeigu idealai

imdavo kliudyti, juos tiesiog išmesdavo. Havana, kurioje buvo pilna ispanų šeimų dvarų, į maištą reagavo abejingai, tačiau darėsi vis aiškiau, kad karalienė į bet kokią sukilimą reaguos griežtai. Marija Izabelė jau seniai nebegalvojo apie didingąsias praeities sąvokas „laisvė“, „teisės“ – vietoj to jautė vien kankinantį nerimą. Ją erzino nežinia. Erzino, kad jos pačios išgyvenimas priklauso nuo kažkokios miglotos politinės ateities, kurią ji vargiai įsivaizdavo.

Namai. Marijos Izabelės motina sėdi ant žemės, nugara atsirėmusi į vėsią trobelės sieną. Aurelija ir pati neseniai grįžo namo po darbo laukuose.

– Mama? – Marija Izabelė išsigando atradusi ją tokioje pozoje neįprastai, iki pat ausų galiukų, raudonio išpiltu veidu.

– *Estoy bien**, – atsakė ta. – Tiesiog pavargau eidama. Juk žinai, vis silpnesnė darausi.

– Netiesa.

Marija Izabelė padėjo Aurelijai atgauti pusiausvyrą, viena ranka prisilaikydama sienos.

– Mama. – Marija Izabelė atgalia ranka prilietė mamai kaktą ir nuo jos taip padvelkė tabako lapų sultimis, kad Aurelija net susiraukė. – Pabūk lauke vėjely, pailsėk hamake, gerai? Paruošiu pietus.

Aurelija paglostė Marijai Izabelei ranką.

– Gera dukrytė, – pasakė ji.

Abi nuėjo prie hamako, kabančio tarp dviejų palmių.

Marijos Izabelės motina, nors ir išsvarginta metų metus trunkančio sunkaus darbo bei netekčių, vis tiek išliko visai elegantiška. Ant glotnios odos ryškėjo vos kelios raukšlėlės, dantys

* Man viskas gerai (isp.) (čia ir toliau – vert. past.).

buvo lygūs ir be dėmių. Mirus vyrui, Aurelija sulaukė pakan-
kamai daug gerbėjų – bedančių saulės nugairinta plonyte oda,
kurie, teturėdami asilą, nedidelį plotelį mangų ar plantanų me-
džių, dideliais turtais pasigirti negalėjo, tačiau siūlėsi ja pasirū-
pinti, – bet visus juos atstumdavo. „Moteris neišsižada meilės
Dievui, šaliai ar šeimai, – sakydavo anuomet, kai vyrai dar ban-
dydavo užkariauti jos dėmesį. – Mirsiu našlė, tokia mano dalia.“

Tačiau Marija Izabelė matė, kad mama silpsta. Aurelija
su ryžtingu atsidavimu ėmė ieškoti dukrai vyro. Marija Izabe-
lė priešinosi: ji geriausiai jausdavosi būdama ceche, laukuose,
prakaituodama virš ugnies, lupdama jukas ir plantanus, iki al-
kūnių pasiraitojusi rankoves mesdama juos į geležinį puodą su
vandeniū, plieniniu kibiru gaudydama kiaulės kraują, kad pas-
kui pagamintų juodą blizgančią dešrą, dviem mačėtės smūgiais
atidarydama vandens pritvinkusį kokosą. Cigarų sukimas buvo
trokštamas ir gerbiamas darbas: ji beveik metus buvo prakti-
kantė, kol pagaliau ėmė už darbą gauti atlyginimą. Tačiau fabri-
kas jai mokėdavo už vienetą – perpus mažiau nei vyrams, – be
to, ji buvo vienintelė moteris ceche ir žinojo, kad vyrai jos ne-
mėgsta. Jie buvo girdėję apie tą naują išradimą Havanoje – ša-
bloną, kuriuo naudodamiesi praktiškai bet kas susisuks kietą
cigarą, – ir baiminosi, kad Marija Izabelė pranašauja jiems atei-
tį: jų vieton stos nekvalifikuotos pasileidusios moterys ir neva-
lyvi vaikai, kurie, dirbdami beveik už dyką, atims iš jų darbo
vietas. Jau geriau ji užsidirbtų daugiau, pati „linksmindama“
vyrus. Iš jos atlyginimo daugiau atskaičiuodavo ir lektoriui.

Pasitaikydavo akimirku, kaip dabar, pro langą žiūrint į
hamake gulinčią motiną įraudusiu veidu, kuomet ji įsivaiz-
duodavo pasaulį, kuriame neturėtų dirbti, kuriame, užuot
su vyrais sukusi tabaką, rūpintųsi savo motina. Ir tekdavo

pripažinti, kad ištartų „taip“ bet kuriam vyrui, kuris tik pasiūlytų lengvesnį gyvenimą. Tokia buvo josios dalia.

*

Po pietų ateidavo metas romanams: Viktoras Hugo, Aleksandras Diuma, netgi Viljamas Šekspyras – „Grafas Montekristas“, „Vargdieniai“, „Karalius Lyras“. Kai kurios knygos buvo tokios populiarios tarp sukėjų, kad net cigarus pavadindavo pagrindinių veikėjų vardais – plonas tamsus „Montekristas“ ir storas, mielas „Romeo ir Džuljeta“, – o juosteles puošdavo dvikovų ir nelaimingų mylimųjų paveikslėliais.

Lektorius pradėjo antrąjį „Vargdienių“ tomą – kūrinį visi kaip reta vienbalsiai pasirinko po to, kai buvo baigta „Paryžiaus katedra“. Perskaičius „Paryžiaus katedros“ pabaigą ceche nugriaudėjo plojimai ir donas Žeronimas, vadovaujantis cechui lyg piktasis Katedros arkidiakonas, išsakė jiems papeikimą. Bet darbininkai ėmė džiūgauti, kai Antonijus pranešė turįs dar vieno Viktoro Hugo romano vertimą į ispanų kalbą: penkiatomis, pasakojantis apie maištą ir atpirkimą, apie politinius sukilimus, meilę ir iki skausmingos pabaigos žadantis ne sykį sujaudinti ir pakylėti dvasią.

Per visą „Portenjoso ir Gomezo“ istoriją tai buvo mažiausiai ginčų sukėlęs balsavimas. Ir dabar po pietų Marija Izabelė keliaudavo toli toli už cukranendrių laukų, už jūros druskos išblukintų plantacijų iki pat miglotų Prancūzijos krantų. Mintyse vaikštinėdavo akmeniniu Paryžiaus gatvių grindiniu, mirkydavo kojas Senoje, kaip didikė karieta riedėdavo per tiltus ir arkas. Lūpomis lygindama kremzlėtą lapą, net sulaukė kvėpavimą iš įtampos, policijos inspektoriui Žaverui sugavus

pabėgusį katorgininką Valžaną. Ji mąstė apie pabėgimą, apie sugavimą. Apie save. Kas būtų, jeigu kas nors parašytų knygą apie ją. Jeigu toks žmogus kaip ji *parašytų knygą*.

„Į apmąstymus paniręs žmogus nedykaduoniauja. Egzistuoja matomas darbas ir nematomas darbas.“

Antonijus taip aistringai skaitė Viktorą Hugo, tarytum jų darbas – tabako sukimas – priklausytų nuo jo iškalbos. Daugiausia taip ir buvo. Marija Izabelė sakė sau, kad ji, jauna moteris, kuriai priklausytų sėdėti namuose ir laukti piršlių, triūsia šiame pritvinkusiame fabrike todėl, kad liko viena perdžiūvusios žemės lopinėlyje ir neturi tėvo ar brolio, kurie ja pasirūpintų. Bet ji laukdavo kiekvienos darbo dienos, nes troško išgirsti apie pasaulius, atsiveriančius, kol ji palinkusi virš tabako lapų tobulina kiekvieną suktinį ir antspaudą: tai būdavo naujienos iš sostinės, kurioje jai buvo tekę lankytis tik kartą, skelbimai apie mokslo įdomybes, smerkiantys pranešimai apie barbariškus arba nesąžiningus plantacijų savininkus, pasakojimai apie keliones į tolimas vietas, kurias ji sunkiai ir įsivaizdavo.

Būta ir dovanų. Eidama iš cecho šalia prižiūrėtojo dono Žeronimo, tuo metu garsiai skaitančio dienos produkcijos ir normų skaičius, ji pamatė stovint Antonijų. Savo arklių Antonijus buvo pririšęs prie stulpo, o jam ant nugaros pritvirtinęs balną; Marija Izabelė nebuvo to mačiusi niekur kitur, tik Havanoje – ten smulkieji dvarininkai, skirtingai nei provincijoje, nejudinédavo be balno. Jai tai paliko įspūdį, bet Antonijus greičiausiai klaidingai suprato žvilgsnį, mat kitą rytą ant jos darbo stalo gulėjo violetinės bugenvilijos šakelė. O prieš

* Victor Hugo, *Vargdieniai*, vertė Pranas Povilaitis, Vilnius: Vaga, 1972.

pradėdamas skaityti dienos naujienas, Antonijus kilstelėjo skrybėlę, pažvelgė jai į akis ir nusišypsojo.

Žinoma, ji baiminosi – baiminosi, kad donas Žeronimas pastebės gėles ant stalo ir galbūt atskaitys iš atlyginimo arba, dar blogiau, palaikys ją nedorovinga ir ims dar dažniau užsi-puldinėti. Kas galėjo žinoti, kas leistina, anot dono Žeronimo. Jis supykdamo staiga, be jokios priežasties, visiškai nesivaldy-davo. Daug kartų ją gąsdino, kartą net sugriebė už sprando, kai ji, klausydama skaitomos knygos, užsisvajėjo ir ėmė lėčiau dirbti. Ant kaklo likusios pirštų formos mėlynės nepranyko ištisas savaites. Nė vienas vyras, net Antonijus, nesiėmė jos ginti. Todėl dabar ji paskubomis susigrūdo gėles už apykaklės. O vakare išslinko nudelbusi akis į žemę, nerimaudama, kad Antonijus dar kartą į ją pažvelgs, o ji tikrai nesumos, ką pasakyti.

Tačiau dovanos nesiliovė: kvapnus prinokęs mangas; rašalinė su dailia plunksna; mažytė iš metalo iškalta juvelyrinė segė. Tuos daiktus ji rasdavo po sluoksniais tabako lapų ir kaip įmanydama stengdavosi nuslėpti. Niekam neprasitarė apie meilinumąsi ir vengė Antonijaus žvilgsnio, nors kartais, kai jis skaitydavo itin jausmingą ištrauką, vos sekundei pakeldavo akis, ir jo žvilgsnis visada būdavo įsmeigtas į ją.

O tada, vieną rytą atėjusi į darbą, ant savo stalo išvydo atvirai padėtą knygą šiurkščia mėlyna nugarėle ir plonais glot-naus popieriaus lapais. Pavadinimo perskaityti ji nemokėjo, pakišo knygą po krūva susuktų cigarų. Marija Izabelė žinojo, kad neštis knygą į cechą dono Žeronimo akyse būtų įžūlumas, kad jis apkaltintų ją dykinėjimu ir įsitikinęs, jog moteris niekad nesugebės laikytis griežtų darbo taisyklių, galėtų išsiųsti ją namo. Bet per pietų pertrauką išskubėjo namo su knyga po

pažasčia ir ant ugnies užvirusi batatus jos lapais ėmė vėduoti ugnį. Įsitikinusi, kad motina nežiūri, pirštais vedžiojo žodžius, glostė jų išlinkimus ir aštrius kraštus. Priminė tabako sukimą – tas noras apčiuopti popieriaus lankus ir sulenkimus, įsiminti tą jausmą. Knygą paslėpė po lova.

Tą popietę Marija Izabelė prie arklio sutiko Antonijų ir, jam nespėjus nieko pratarti, išsakė prašymą:

– Atleiskite už netaktą, bet drįsčiau paklausti, koks pavadinimas tos knygos, kurią padėjote ant...

– Kodėl manote, kad ten aš padėjau? – pašmaikštavo Antonijus su šypsena per visą raupuotą veidą. Marija Izabelė instinktyviai kilstelėjo sijoną, ketindama eiti.

Bet Antonijus prilietė jai ranką, kad sulaikytų.

– „Sesilija Valdes“, – pasakė. – Romanas. Nežinojau, kad nemokate skaityti. Buvo pernelyg įžūlu iš mano pusės. Tikiuosi, atleisite man, ir noriu nuoširdžiai patikinti, kad nenorėjau jūsų įskaudinti.

– Kodėl man ją davėte?

– Gal nuskambės banaliai, bet jūs man primenat pagrindinę veikėją – Sesiliją Valdes. Gal dėl to mane taip traukiate.

Ji nežinojo, ką į tai atsakyti, tik nusuko akis ir tarė:

– Turiu grįžti namo iki sutemų.

Ir tada jis paklausė jos vardo.

– Marija Izabele, ar leistumėt jums paskaityti? – pasiteiravo.

– Norite pasakyti, ne ceche?

– Man būtų didžiausias malonumas.

Ji padavė jam knygą.

– Dėkoju už tokį kilnų pasiūlymą, – pasakė. – Bet, bijau, negaliu jo priimti.